

החום עולה וגם המתחים

שינוי האקלים וסכנת סכסוך אליים במזרח התיכון

סיכום

מאת אולי בראון ואלק קראופורד

June 2009

© 2009 International Institute for Sustainable Development
161 Portage Avenue East, 6th Floor
Winnipeg, Manitoba, Canada R3B 0Y4
Tel: +1 (204) 958-7700 | Fax: +1 (204) 958-7710
E-mail: info@iisd.ca | Web site: <http://www.iisd.org/>

The complete version of this report is available in English at

http://www.iisd.org/pdf/2009/rising_temps_middle_east.pdf

המזרח התיכון ("לבנט") המורכב מסוריה, לבנון, ישראל וירדן והשטחים הפלשתינאים הכבושים ידע יותר משישים שנות סכסוך עקוב מדם.

למרות הפוגות של אופטימיות בתחילת שנות התשעים, ההיסטוריה של הסכסוך וחוסר האמון בין המדינות ובתוכן, הכיבוש המתמשך של השטחים הפלשתינאים ורמת הגולן ומעשי איבה השוררים כעת, מלמדים כי שלום בר-קיימא באזור הוא עדיין בגדר חזון למועד.

על רקע זה, נראה כי הראיות המדעיות הנערמות לפתחנו ומאשרות את המהירות בה מתרחש שינוי האקלים והיקפו, הם לכל היותר נושא משני בחשיבותו, שיש לטפל בו אחרי שיפתרו כל הבעיות האחרות.

אולם, שינויי האקלים משנים את תפוסת זמינות המים, הביטחון למזון, שכיחות מחלות, תפוסת האוכלוסין וגבולות החופים. לכל אלו עלולים להיות השלכות חמורות על בטחון האזור.

חם יותר, יבש יותר וקשה יותר לניבוי

באזור שבו כבר שורר המחסור הגדול ביותר במים בעולם ובמקומות רבים בו, היצע המים כבר אינו מדביק את הביקוש, מודלים של אקלים מנבאים אקלים חם יותר, יבש יותר וקשה יותר לניבוי. טמפרטורות גבוהות יותר ופחות גשמים יגרמו להפחתת הזרימה בנהרות ובנחלים, יאטו את קצב המלוי החוזר של המאגרים הטבעיים, יביאו לעלייה הדרגתית במפלס פני הים ויהפכו את האזור כולו לצחיח יותר.

השינויים הללו יגרמו לסדרת השפעות, בעיקר על החקלאות וניהול משק המים. לדוגמא, בתנאים של עלייה מתונה בטמפרטורות, צופים מספר אנליסטים כי נהר הפרת יצטמק ב-30% ונהר הירדן ב-80% עד לסוף המאה.

דו"ח זה הוכן על ידי מוסד מחקר עצמאי בקנדה העוסק בסביבה ופיתוח. מטרת הדו"ח היא להציג ניתוח ניטרלי של האיום הביטחוני שטומן בחובו שינוי האקלים באזור, במשך 40 השנים הבאות (עד שנת 2050). הוא נערך על סמך התייעצויות וראיונות מקיפים עם מומחים ממחנות פוליטיים ואתניים שונים באזור. הדו"ח מציג את המסקנות הבאות:

- **מורשת הסכסוך פוגעת ביכולת האזור להסתגל לשינוי האקלים**

יותר משישים שנות סכסוך חיבלו קשות ביכולת האזור להתמודד עם שינוי האקלים. לעתים הדבר מוחשי ומתבטא

בהרס הפיזי של האזור, אבדן יערות ומשאבי מים, הוצאות של אחזקת צבאות גדולים וקבועים, או היעדר סמכות מדינית, עובדה המקשה על השתתפות בתהליכים בינלאומיים. לעתים, הדבר סמוי יותר ומתגלה בצמצום קבוע של הזדמנויות כלכליות, חוסר נכונות לשתף פעולה בפרויקטים של מים ואנרגיה, או הפגנת "מנטליות של אי-בודד" ביחס למשאבים. מורשת זו מכבידה מאוד על מאמצי שיתוף הפעולה ביחס לחלוקת משאבים, השקעות בשיפור ניצול המים והאנרגיה, שיתוף בדרכים חדשות להסתגלות לשינויי אקלים ונקיטת פעולות רב-צדדיות, להתמודדות עם שינויי האקלים. בסופו של דבר, המשמעות היא ששינויי האקלים מהווה אתגר חמור בהרבה ממה שיכול היה להיות בנסיבות אחרות.

• **שינויי האקלים טומן בחובו חששות מוחשיים ביותר בנוגע לביטחון**

ביטחון הוא מקור קבוע לדאגה במזרח התיכון. אולם, רק לעתים נדירות דנים באיום הביטחוני של השינויי האקלימי. מובן כי תשומת הלב הציבורית והפוליטית נוטה להתמקד בסכנות רבות ומיידיות המעיבות על האזור. עם זאת, שינויי תפיסתי החל בקרב מספר מומחים, המנתחים את האזור המבינים כי שינויי האקלים מהווה איום של ממש על הביטחון. במזרח התיכון כבר מתמודדים עם מחסור במים, חוסר ביטחון במזון וצמיחה כלכלית תזזיתית, שכל אחד מהם עלול להחמיר בעקבות שינויי האקלים. הטענה בדו"ח זה היא ששינויי האקלים מהווה איום ביטחוני בשישה אופנים שונים:

איום 1 – שינויי האקלים עלול להגביר את התחרות על משאבי המים המדולדלים ולהקשות על הסכמי שלום: בגלל שינויי האקלים מחריף המחסור במים. כתוצאה מכך, יהיה קשה לקיים מספר הסכמי שלום שכבר קיימים, מו"מ על הסכמי שלום חדשים עלול להסתבך ומחסור זה אף עשוי להוות גורם לחוסר יציבות ברמה הלאומית.

איום 2 – שינויי אקלים עלול להחמיר את חוסר הביטחון במזון וכך להגדיל את הסיכויים להחזרת שטחים כבושים או להחזקתם: שינויי האקלים עלול להמשיך ולפגוע בפריון החקלאי ולגרום לתנודתיות גדלה והולכת במחירי המזון בעולם. הדבר עלול לגרום להמשך הפוליטיזציה של סוגיית ביטחון המזון. עם הגידול באוכלוסייה ובביקוש למזון, הדבר עלול להגביר את הלחץ על סוריה והרשות הפלשתינאית להבטיח את החזרת השטחים הכבושים ולגרום לשינויי בחישובים האסטרטגיים של ישראל בשאלה האם לסגת משטחים אלו.

איום 3 – שינויי אקלים עלול לחבל בצמיחה הכלכלית וכך לגרום להחמרת העוני וחוסר היציבות החברתית: השילוב של שיעור אבטלה גבוה יותר, הפחתה בהכנסות הממשלה וגידול בביקוש לשירותים, כתוצאה עקיפה של שינויי האקלים, עלולים להחליש את יכולת הממשלה לספק שירותים וליצור משרות. כתוצאה מכך, עלולים להיווצר תנאים קיצוניים מכל הסוגים, להתגברות הפשע ולקריסה חברתית.

איום 4 – שינוי האקלים עלול להביא להגביר הגירה כפויה, ולהתגברות המתחים וחוסר היציבות בקרב אוכלוסיות פליטים קיימות: השינוי בדפוסי ירידת הגשמים, גידול בשטחי המדבר וירידה בפירון החקלאי, עלולים לחבל בפרנסת אזורים כפריים, לפגוע בסיכויי התעסוקה באזורים כפריים ולהגביר את קצב ההגירה לאזורים עירוניים. הדבר עלול להכביד על השירותים בערים ולגרום להחמרת הטינה מצד אוכלוסיות פליטים קיימות.

איום 5 – תגובה להתדלדלות המשאבים, כתוצאה משינוי האקלים, עלולה להיות הגברת המיליטריזציה בשמירה על משאבים אסטרטגיים טבעיים: מגמת הידוק גדל והולך עלולה להתרחש בהקצאת המשאבים (ירידה במונחים מוחלטים כתוצאה משינוי האקלים ובמונחים יחסיים כתוצאה מגידול האוכלוסייה ובביקוש). עלולה להתגבש תפיסה כי השליטה במשאבים היא מימד מרכזי, בעל חשיבות גדלה והולכת, בביטחון הלאומי. המחסור במשאבים עלול להפוך לאמתלה להתחמשת גוברת.

איום 6 – חוסר פעולה בנוגע לשינוי האקלים עלול להביא להחמרת הטינה וחוסר האמון כלפי המערב (וישראל) מצד מדינות ערב: היה והקהילה הבינלאומית לא תגבש בקופנהגן הסכם המראה על מחויבות למיתון ההשפעות של שינוי האקלים ולסיוע למדינות עניות להסתגל להשלכות שינוי זה, אזי הדבר רק יגביר את התחושה המחלחלת בעולם הערבי כי מדינות רבות במערב (כולל ישראל) אינן פועלות כ"אזרחים טובים של _ (ולמען) העולם"

● **ישנן דרכים לחתור לשלום ולפיתוח בר-קיימא, למרות שינוי האקלים**

ההשפעות המתפתחות של שינוי האקלים יעצבו את התפתחות האזור והתחזיות העתידיות לגביו. יתכן כי שינוי האקלים, שיותר מכל איום אחר הוא משותף לכל, יעודד מדינות לפעול יחדיו, למרות חילוקי דעות פוליטיים ואידיאולוגיים, כדי להתמודד עם האתגר המשותף. בעשותן כך, שינוי האקלים עשוי להפוך לאמצעי להתקרבות ולבניית שלום.

יחד עם זאת, לאור הנוף הפוליטי הנוכחי, שמאפייניו ממשיכים להיות חוסר אמון, עוינות והיעדר שיתוף פעולה, רבים הסיכויים כי שינוי האקלים יהפוך למכשול לשלום. ואכן, הוא עלול להחריף את המתחים מכמה בחינות חמורות. אך חשוב שלא להפריז בחשיבותו. שינוי האקלים לא יהיה הגורם היחיד בסכסוך העתידי, בדיוק כשם שאין זה הגורם היחיד בשינוי המתחולל בזמינות משאבי המים. בסופו של דבר, המצב הפוליטי הרחב יותר יקבע האם המחסור במשאבי המים או הגירה כפויה יהפכו לגורם לסכסוך או לשיפור שיתוף הפעולה.

האתגרים של שינוי אקלימי וביטחון במזרח התיכון מפחידים. מובן כי פעולה בנוגע לשינוי אקלים תהיה תמיד רק חלק קטן מהתמונה. אולם, ממשלות המדינות והרשויות, חברת בני האדם והקהילה הבינלאומית יכולים לעשות רבות כדי להילחם בשינוי האקלים, להסתגל להשלכותיו, לנהל משאבים ההולכים ומדלדלים ולטפח שיתוף פעולה רחב יותר בנוגע למשאבים המשותפים. לאור זאת, מביא הדו"ח לסיכום ארבע אסטרטגיות רחבות לפעולה:

אסטרטגיה 1 טיפוח תרבות של שימור

הגברת המודעות לשינוי האקלים עשויה לסייע בעידוד תרבות של שימור והתייעלות באזור. התייעלות מבחינת המים והאנרגיה עשויה להביא ליתרונות רבים שיפחיתו מההשפעות המשולבות של גידול בביקוש, הגידול באוכלוסייה ושינוי האקלים.

אסטרטגיה 2 הסתגלות להשפעה של שינוי האקלים

פרויקטים של הסתגלות עשויים להתמודד עם מתחים משמעותיים. זאת באמצעות ניהול טוב יותר של המים, פיתוח חקלאי ומניעת אסונות. פרויקטים של הסתגלות, ברמת הקהילה, עשויים לסייע, בדרכם הצנועה, בשיתוף משאבים וטכנולוגיות במטרה לבנות הבנה בין קהילות שהיו מפולגות קודם לכן.

אסטרטגיה 3 מניעת שינוי מסוכן באקלים

בנפרד מההצדקה העומדת בפני עצמה לצמצם פליטות של גזי חממה, אם ישראל (כבעלת שיעורי הפליטה הגבוהים ביותר לנפש במזרח התיכון) ובמידה פחותה, מדינות ערב, ייטלו על עצמן מחויבויות להתמודד עם שינוי האקלים, זו תהיה הפגנה רבת עוצמה של אזרחות עולמית וסולידריות. זאת ועוד, שיפור ניצול האנרגיה ומעבר למשאבים מתחדשים של יצירת אנרגיה יתרמו רבות מבחינה כלכלית לאזור זה הדל באנרגיה.

אסטרטגיה 4 לאפשר שיתוף פעולה אזורי ופעולה בינלאומית

ברור כי מדינה בודדת אין ביכולתה להתמודד עם האתגר של שינוי האקלים. הדרך הטובה ביותר לפתרון ההשלכות שיש לבעיה זו על ביטחונן של כל המדינות היא באמצעות שיתוף פעולה: במטרה להפחית פליטות של גזי חממה; לפתח אסטרטגיות בינלאומיות מקיפות לניהול הגירה כפויה; לחלוק בגישות ההסתגלות החדשניות ביותר; ולנהל יחד משאבים משותפים.